

Altkyden

12. Parapsykologi

Paranormala fenomen i historien

Dagens "normalvetenskap" räknar med vissa givna ramar för vad människan förmår göra. Att det skulle gå att förutsäga framtiden eller läsa andras tankar anses svårt att belägga, och ännu svårare att ge en rimlig förklaring på. Men så långt tillbaka i historien som vi har skrivna källor har människor sagt sig besitta just sådana förmågor. Flitigt utövande av olika yoga- och meditationstekniker sägs ge olika paranormala förmågor. Schamaner i många kulturer har ansett sig ha förmågan att skicka iväg sin själ för att observera händelser som inträffat långt borta. Även Bibeln innehåller berättelser som handlar om fenomen som man i dag skulle betrakta som övernaturliga eller paranormala. Ett enda kapitel i Nya Testamentet, Matteusevangeliet nionde, innehåller enligt kapitelinledningen i 1917 års översättning följande:

Jesus botar en lam man [—], botar en kvinna som lider av blodgång, uppväcker från döden en synagogföreståndares dotter, öppnar två blindas ögon, botar en dövstum...

Till detta kommer de välkända berättelserna om hur Jesus gick på vattnet, förvandlade vatten till vin eller lyckades få fyra tusen män och oräknat antal kvinnor och barn mätta på några bröd och lite fisk.

Mirakulösa berättelser av detta slag berättades inte bara om Jesus. Helgon och andra fromma ansågs också ha särskilda förmågor. Framför allt tar många vittnesmål sådana händelser för givna. Människors uppfattning om världen var annorlunda än vår egen. När

Marco Polo kom hem från Kina ansåg många att hans berättelser var skrönor. Andra reseskildringar, som till exempel John Mandevilles påstående att lamm och får i vissa länder växte på träd, ansågs trovärdiga. Gränsen mellan det normala och det onormala, det paranormala eller det övernaturliga var fram till modern tid mycket flytande. Först när människor klart har bestämt sig för vad som ingår i den vardagliga bilden av världen, går det att urskilja vad som bryter mot denna lagbundenhet.

Det är med andra ord den vetenskapliga världsbildens segertåg som gjort att vissa fenomen – eller påstådda fenomen – klassats som just paranormala. Upplýsningens filosofer förnekade helt att "mirakulösa" eller paranormala fenomen kunde finnas. Mirakel och övernaturliga händelser var bara barnsliga berättelser. Upplýsningens filosofen David Hume (1711–1776) formulerade en regel, som går ut på att alltid undersöka den mest troliga och rimliga förklaringen först – en regel som brukar tillämpas både i vardagslivet och i vetenskaplig forskning. Om min granne påstår att han sett en människa uppstå från de döda, är det rimligare att tänka sig att den döde inte varit död på riktigt, att min granne sett fel, ljuger eller är sinnesförvirrad, än att anta att han faktiskt bevittnat ett mirakel. Först när alla andra förklaringar är uttömda kan man allvarligt börja fundera på om övernaturliga krafter har ett finger med i spelet.

Upplýsningen var en i stora stycken antireligiös tid. För samtida och senare författare som ville visa på den religiösa världsbildens giltighet blev det därför ofta viktigt att kunna visa på – eller visa upp – så kallat övernaturliga fenomen. De paranormala fenomenen har alltså ingått i den alternativa religiositeten ända sedan Swedenborgs och Mesmers dagar.

Den vetenskapliga undersökningen av påstått paranormala fenomen har gått hand i hand med den religiöst färgade tron på fenomenen. Mesmer själv blev granskad av en kommitté ledd av Benjamin Franklin – som dömde ut Mesmer som bluffmakare. Spiritismens enorma genomslagskraft gjorde många vetenskapsmän intresserade av att utforska eller avslöja fenomenen. Med tiden har två olika inställningar till det paranormala utkristalliserats.

Å ena sidan finns det undersökningar av fenomenen. Eftersom det

Altheden

finns åtskilliga tecken som tyder på att det kan finnas en realitet bakom exempelvis telepati, har experiment utformats för att bevisa att så verkligen är fallet. För den vetenskaplige utforskaren av telepati gäller det att göra experimenten så fria som möjligt från felkällor och att utvärdera dem nyktert och sakligt. Först då övergår vittnesbörden om telepati i forskarnas ögon från att vara en samling anekdoter till att bli ett belagt faktum.

Å andra sidan finns tron på fenomenens existens. Om man tror att det finns människor med förmågan att få information på utomsinnlig väg, alltså klärvoajanter, så öppnar sig möjligheten att få hjälp med sina problem genom att konsultera en sådan. Om telepati och klärvoajans förekommer skulle det också kunna stödja en världsbild där det finns mystiska, utomsinnliga krafter, där tanken eller anden styr över materien. Många New Age-anhängare tar till sig berättelser om paranormala fenomen, med varierande grad av kritik eller förbehållslöst. På samma sätt som de omstridda fenomen som diskuteras i kapitel 11, kan tron på telepati och andra paranormala förmågor stärka den religiöst färgade ståndpunkt som man redan intagit av andra skäl.

Paradoxalt nog skulle en slutgiltig och vetenskapligt helt accepterad undersökning som bevisar och förklarar telepati samtidigt föra över fenomenet från det paranormala till – det normala. Hur en sådan förklaringsmodell än skulle se ut, tyder hela den moderna vetenskapens historia på att den skulle vara alltigenom icke-religiös och grundad i samma materialistiska principer som alla andra vetenskapliga förklaringar. Man kan spekulera i att det i så fall skulle uppstå nya berättelser om övernaturliga händelser och att dessa berättelser skulle fylla telepatins eller klärvoajansens plats.

Parapsykologi i dag

I takt med att den vetenskapliga världsbilden erövrar allt större mark, relegeras allt färre fenomen till den paranormala utkanten. Vad blir det då kvar för en parapsykolog att forska i?

Normalvetenskapen utgår ifrån att varje persons medvetande är avskilt. Vi kan inte få veta vad någon annan tänker om vi inte får höra det av henne eller kan utläsa det av hennes kroppsspråk. Alla former

av direkt tankeöverföring mellan människor, *telepati*, är därför ett paranormalt fenomen.

Normalvetenskapen anser att det inte går att få kunskap om händelser eller fakta annat än genom observation och slutledning. Den paranormala förmågan att samla kunskap på annat sätt är *klärvoajans*.

Normalvetenskapen räknar med att ingen kan veta något om framtiden annat än genom erfarenhetsmässiga slutsatser. Människor som anses besitta förmågan att skåda in i framtiden kallas ofta klärvoajanter, men ett mer precist uttryck som skiljer deras paranormala talang från klärvoajans i striktare mening är *prekognition*.

Man räknar inom normalvetenskapen med att det enda fysiska föremål som direkt kan påverkas med viljan är den egna kroppen. Den påstådda förmågan att förflytta ting med enbart viljekraft kallas *psykokinesi*.

Telepati, klärvoajans och prekognition handlar alla om att få information på andra sätt än de vanliga och brukar sammanfattas under beteckningen *utomsinnlig varseblivning*, ofta förkortat ESP efter det engelska *extra-sensory perception*. Psykokinesi hör till en egen kategori och förkortas PK.

Mycket av materialet i tidigare kapitel har handlat om olika slags gör-det-självt-projekt. Alternativmedicinska metoder kan läras ut, tarotkortens betydelser kan vem som helst lära sig och intuitionen vid tolkningen av korten kan skärpas. I fallet med paranormala fenomen ser New Age-rörelsens inställning annorlunda ut. I teorin tror en hel del New Age-anhängare att de flesta människor, kanske till och med alla, har djupt förborgade förmågor av detta slag. Men ytterst få tror sig faktiskt kunna utöva klärvoajans eller psykokinesi. I kursutbudet förekommer heller inte i samma utsträckning utbildningar i till exempel psykokinetiska tekniker – även om de finns. Snarare verkar intresset från New Age-rörelsens sida gälla dels allt som kan stödja att fenomenen förekommer, dels den personliga hjälp man kan få genom att konsultera klärvoajanter.

Parapsykologiska försök

Antag att Stina tänker på sin farbror. I nästa ögonblick ringer tele-

Altihyden

fonen: det är farbrodern. Ett lustigt sammanträffande, menar nog de flesta. Antag i stället att Stina drömmer att farbrodern drabbats av en allvarlig sjukdom. Nästa dag får Stina beskedet att farbrodern under natten blivit sjuk och behövde bli inlagd. Nu börjar sammanträffandet att bli så underligt att Stina kanske resonerar i termer av sann-
drömmar eller telepati. Ju mer förbryllande en enskild händelse verkar, desto troligare är det att den person som upplever händelsen tolkar den som något onormalt eller paranormalt. Jungs berättelse om Monsieur de Fortgibu och plumpuddingen, som återges i kapitel 3, var ett av motiven bakom Jungs tro på en slags styrande princip som normalvetenskapen inte kunde förklara.

Den krasse vetenskapsmannen ser ofta mycket skeptiskt på sådana berättelser. Hur många gånger har Stina drömt saker som *inte* stämt? Ett rent sammanträffande skulle lika väl kunna förklara den kusliga drömmen. Eller har farbrodern kanske tidigare visat tecken på svag hälsa, så att Stinas dröm kan förklaras av oro för farbrodern? I Jungs berättelse är resonemangent ännu enklare att förklara i alldeles normala termer. Hur många miljoner människor stöter man på under sitt liv? Varje gång man går ut i en storstad, går tusentals anonyma ansikten förbi. Statistiskt sett vore det nog underligare om man aldrig stötte ihop med en gammal bekant på ett helt oväntat ställe.

New Age-troende fäster ofta stor betydelse vid just spektakulära, enskilda händelser. Berättelser om den indiske gurun Sathya Sai Baba återkommer regelbundet i rörelsens tidskrifter och i bokfloran. Sai Baba sägs kunna materialisera föremål mitt framför ögonen på folk. Helig aska, *vibhuti*, skapas ur tomma intet genom hans paranormala krafter. Just fenomenet Sai Baba är ett tydligt tecken på hur stor klyftan är mellan parapsykologi som forskningsobjekt och paranormala fenomen som föremål för religiöst färgad tro. Sai Baba vägrar delta i kontrollerade experiment, vilket för forskare i parapsykologi gör materialiseringarna värdelösa som bevis på att paranormala fenomen förekommer. Ur vetenskapens synvinkel är detta naturligtvis tråkigt. Ett enda fullständigt invändningsfritt försök med Sai Baba skulle ju kunna kullkasta stora delar av den vetenskapligt vedertagna bild av hur verkligheten är beskaffad. Samtidigt är Sai Babas inställning ur publicitetssynvinkel säkert den rätta. Gissningarna och spekulatio-

nerna avlöser varandra utan att det egentligen finns något handfast att bygga dem på.

På motsvarande sätt har det förhållit sig med andra parapsykologiska begåvningar som under några år har figurerat i medierna. Uri Geller som böjde skedar genom att lätt stryka över dem med fingrarna och Ted Serios som med tankens kraft kunde framkalla bilder på film är två av de mest kända.

I fall som Sai Baba eller Uri Geller finns det massor av vittnesuppgifter. Varför brukar forskare ändå ställa sig så skeptiska till materialiseringar eller skedböjningar? Det finns flera anledningar till att vara försiktig med att dra slutsatser av vittnesmål. Människor har en välkänd tendens att tolka det de ser i termer av sina förväntningar. Ett konkret exempel kan belysa problemet.

Under en följd av år har en känd filippinsk helbräddagörare kommit till en ort i södra Sverige för att behandla tillresta patienter. Han säger sig ha förmågan att med bara händerna tränga in i människors kroppar för att utföra kirurgiska ingrepp, bland annat avlägsna tumörer. Åtskilliga mer eller mindre svårt sjuka människor och deras anhöriga kommer dit för att bli behandlade. Praktiskt taget alla påstådda kirurgiska ingrepp görs i enrum, men någon enskild behandling kan utföras offentligt. De åskådare som står närmast operationsbordet blir ombedda att sätta sig på golvet för att inte skymma för de övriga. Så görs ingreppet. "Kirurgens" händer knådar patientens mage, plötsligt hörs ett sugande ljud och händerna försvinner ned till knogarna. En röd vätska sipprar fram och torkas snabbt bort. Kirurgen fiskar upp några slamsor, drar upp händerna, det sista av vätskan torkas bort och alla kan nu konstatera att patientens buk-skinns är helt igen.

Vid det tillfälle då jag själv var närvarande, verkade åtskilliga av dem som hade bevittnat behandlingen vara mycket tagna. Flera vittnen var övertygade om att de hade sett ett hål öppna sig i patientens buk och att organen syntes. En åskådare svimmade av blodet och de mycket naturtrogna ljuden.

Förutom att den psykiske kirurgen på flera punkter gjorde sig skyldig till brott mot kvacksalverilagen, fanns det också ett rejält glapp mellan flera av vittnesmålen och det som faktiskt gick att se även för

Alkohol.

dem som hade bäst utsiktspunkt. Ett eventuellt hål i buken var fullständigt täckt av röd vätska och av handdukar. Kirurgens händer rörde sig vid flera tillfällen nära en hög med handdukar och ned mot bordskanten. Bara en grov underskattning av vad en trollerikonstnär kan åstadkomma kan få någon att tro att kirurgen inte kan ha utfört ett trick. Uppenbarligen önskade de många sjuka och deras hoppfulla anhöriga så innerligt att mannens mycket dyra behandling faktiskt skulle kunna hjälpa dem, att de "såg" saker som de faktiskt inte hade någon möjlighet att se.

Naturligtvis är folks behov av tröst inte lika stort när det gäller telepati eller förmågan att böja skedar. Men fallet med den psykiske kirurgen belyser ett grundläggande problem med trosutsagor: man ser det man tror på. Personliga vittnesmål och berättelser om mystiska och oförklarade fenomen är spännande läsning, men utgör ingen vetlig grund för vetenskaplig forskning.

För att övertyga en vetenskapsman behövs det något annat och mera än anekdoter. A och O i parapsykologisk forskning är upprepbara experiment som kan bearbetas med vedertagna statistiska metoder. De spännande vittnesmålen figurerar därför knappast alls i den seriösa parapsykologiska forskningen. Desto större vikt lägger man vid till exempel långa serier av gissningsförsök på kort slumpvis dragna ur en kortlek – ett sätt att bedriva experiment som för den utomstående kan verka oerhört banala och tråkiga jämfört med sanndrömmar, märkliga sammanträffanden eller materialiserade föremål.

Till den moderna parapsykologins fader skulle man kunna utnämna Joseph Banks Rhine (1895–1980). Rhine designade och utförde mängder av experiment för att pröva paranormala förmågor. Han använde en kortlek med fem olika symboler: cirkel, plus, fyrkant, stjärna och våg. Med olika metoder testade han sina försökspersoners förmåga att gissa rätt symbol oftare än vad slumpen skulle medföra. Bland alla hans försökspersoner fanns det några högpresterande individer som han fortsatte att testa närmare. Efter hundratusentals gissningar har något entydigt resultat inte kunnat påvisas. Ibland har gissningarna varit mer lyckade än slumpen, ibland inte. Försöken har nagelfarits och kritiker har menat sig hitta faktorer som kunde ha hjälpt vissa av försökspersonerna att klara testen så bra.

Vid senare försök har man tagit kritiken på allvar och kontrollerna har blivit allt bättre. Flera av försöken har antytt att telepati faktiskt förekommer. Inget experiment har dock använt sig av helt invändningsfria metoder, vilket betyder att det fortfarande är osäkert hur väl man kan lita på resultaten. Men gemensamt för dem är att det även vid en välvillig tolkning bara har funnits en svag statistisk fingervisning i positiv riktning. De bästa telepatiska förmågorna får aningen bättre resultat än slumpen.

Klärvoajans är ett fenomen som visas upp i schamanska ritualer och i mediers seanser. Schamanens själ eller livskraft lämnar kroppen och färdas till en grannby för att ta reda på vad eventuella fiender gör där. Klärvoajanter i vår egen kultur anlitas också för att få dold information. Kanske kan klärvoajanten tala om var den bortsprungna hunden eller det borttappade smycket befinner sig. I vardagligt språkbruk skiljer man inte mellan klärvoajans och prekognition, förmågan att se in i framtiden. "Klärvoajanter" anlitas också för att till exempel tala om hur en framtida anställning kommer att bli eller hur en relation kommer att utvecklas.

Både klärvoajans i strikt mening och prekognition har testats i laborieförsök. Bland annat har den svenske parapsykologiforskaren Martin Johnson varit ledande i utforskningen av klärvoajans som fenomen. En serie studenter i Lund fick svara på kunskapsfrågor. Till sammans med frågorna fick de ett förslutet och helt ogenomskinligt kuvert med svar. En grupp fick kuvert med rätt svar, en annan hade fått felaktiga svar. Intressant nog svarade den grupp studenter bäst som hade fått rätt svar i det förseglade kuvertet. Skillnaden i antal rätt var statistiskt säkerställd. För att utesluta att man av en slump hade delat in studenterna i en kunskapsmässigt duktigare och en mindre duktig grupp upprepades försöken med andra grupper, med fortsatt bättre resultat för dem som fått "rätt" kuvert. På något sätt verkar alltså själva förekomsten av de riktiga svaren i kuvertet ha påverkat studenterna.

I jämförelse med klärvoajanstestet från Lund har prekognitions-testen varit av samma enformiga slag som de typiska telepatiförsöken. Testpersonerna kan till exempel få gissa siffror som strax efter skapas av en slumpgenerator, eller så skall de trycka på den knapp

Altityder

som motsvarar en lampa som slumpmässigt tänds. Liksom i telepatiförsöken finns det ett svagt positivt resultat hos de mest framgångsrika försökspersonerna.

Psykokinesi är också ett fenomen med gamla anor. Föremål som rör sig till synes av sig själv har ingått i ritualer från schamaner till spiritistiska medier. I modern tid har det gjorts försök även med psykokinesi. I ett försök används en apparat som tänder och släcker lampor i slumpmässig ordning. I försöket skulle testpersonerna med tankens kraft få lamporna att i stället börja tändas i en viss ordning. Även här fanns det ett visst positivt resultat.

Den parapsykologiska forskningen kan tyckas ha kommit till mycket magra resultat, trots decenniernas arbete. Delvis beror det dock på David Humes princip. Det finns ingen fysikalisk princip som skulle kunna förklara hur ESP eller PK går till. För att acceptera att fenomenen faktiskt finns, måste man ha gått igenom alla tänkbara "rimliga" förklaringar först.

Parapsykologin som forskningsobjekt har dessutom drabbats av ett slags Moment 22. Det sägs ofta att paranormala förmågor utlöses av känslomässig anspänning. En telepatiskt begåvad försöksperson kommer att klara de första försöken bra, eftersom anspänningen, viljan att lyckas och intresset för experimentet är störst i början. Men efter hand som experimenten blir tråkiga och förutsägbara försvinner de goda resultaten. I de situationer där förmågan bäst kommer till sin rätt – till exempel i stunder av fara eller vid ett starkt stegrad intresse – blir resultaten bättre. Mycket av det anekdotiska materialet pekar mot att ESP eller psykokinesi finns. Det frustrerande är att det "bästa" materialet är oanvändbart som vetenskapligt belägg. Till slut förvandlas även parapsykologi till en fråga om tro.

Att anlita en klärvoajant

Den som anlitar en klärvoajant lär knappast göra det för att pröva om klärvoajans fungerar. Ofta vänder man sig till en sådan person för att lösa personliga problem eller få råd i en knepig situation. Klärvoajanter anlitas för allt från att hitta borttappade ägodelar och bortsprungna husdjur, till råd för att klara relationsproblem eller träffa svåra val, eller till att lösa brott.

I traditionella samhällen runt om i världen har man tillgripit tron på andar, häxor, gudomliga ingrepp och andra mystiska makter för att förklara världen och den enskilda människans plats i den. Med vetenskapens segertåg har allt större delar av livet kartlagts. Vi blir sjuka till exempel på grund av infektioner, inte därför att vi förhäxats. Vi tror inte att omgivningen där vi lever bebos av tomtar och troll. Går vi ut nattetid är det oftast andra människor med onda avsikter vi är rädda för, inte spöken.

Men den sekulära världsbilden når en gräns vid många av de svåra situationerna i livet. Om vi mist en anhörig eller ställts inför ett omöjligt val har varken förnuftet eller vetenskapen någon tröst eller råd att erbjuda. En sjukdom kan man gå till läkaren med, men i vårt samhälle finns det få ställen dit man legitimt kan ta sin existentiella ångest. Att anlita en klärvoajant blir ett sätt att få ett lyssnande öra, en möjlighet att reda ut sina tankar och lägga sina problem hos någon som man uppfattar som vis. En klärvoajant med empati och människokännedom kan uppfylla en positiv social funktion. Samtidigt finns naturligtvis risken att en klärvoajant som överskattar sin egen förmåga, som har obearbetade maktbegär eller som saknar tillräcklig inlevelse kan ställa till med stor skada genom att blanda sig i sina klients liv och psyken.